

УДК [373.31(410)]«18»

**ПЕРЕДУМОВИ СТАНОВЛЕННЯ ЕЛЕМЕНТАРНОЇ ОСВИТИ
У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ ХІХ СТ.**

Мокроменко О.В.

*Харківський національний технічний університет сільського
господарства ім. Петра Василенка*

У статті визначені та проаналізовані чинники становлення елементарної освіти у Великій Британії ХІХ ст. Встановлено вплив чинників на процес становлення елементарної освіти у Великій Британії ХІХ ст.

Ключові слова: чинники, елементарна освіта, розвиток, становлення, Велика Британія.

**ПРЕДПОСЫЛКИ СТАНОВЛЕНИЯ ЭЛЕМЕНТАРНОГО
ОБРАЗОВАНИЯ В ВЕЛИКОБРИТАНИИ ХІХ В.**

Мокроменко Е.В.

В статье определены и проанализированы предпосылки становления элементарного образования в Великобритании ХІХ в. Определено влияние факторов на процесс становления и развития элементарного образования в Великобритании ХІХ в.

Ключевые слова: предпосылки, элементарное образование, развитие, становление, Великобритания.

**PREREQUISITES OF ELEMENTARY EDUCATION DEVELOPMENT
IN GREAT BRITAIN IN THE 19TH CENTURY**

Mokromenko O.V.

The article defines and analyzes prerequisites of the elementary education development in Great Britain in the 19th century. The contribution of prerequisites made for the formation process and elementary education development in Great Britain in the 19th century has been investigated.

Key words: prerequisites, elementary education, formation process, development, Great Britain.

Постановка проблеми. Масштабні освітні реформи, що стали перманентною ознакою шкільництва в усьому світі, являють собою складний багатовимірний процес, до участі в якому залучалося широке коло зацікавлених сторін. Серед них найактивнішими ставали освітні політики, теоретики (соціологи, політологи, філософи, економісти, теоретики організаційних змін, педагоги та ін.), бізнесові структури, місцеві громади, громадські організації (у тому числі батьківські, що мають як місцевий, регіональний, так і загальнонаціональний та міжнародний статус), учительські професійні спілки, педагоги-практики тощо. Таке широке коло ініціаторів та учасників освітніх реформ дозволяє визначати поняття елементарної освіти не тільки як педагогічне явище, але і як політичне та соціальне. Закономірно, що у кожній з названих сторін є свої уявлення про цілі елементарної освіти, шляхи їх здійснення та підходи до визначення ефективності діяльності елементарних шкіл.

Аналіз актуальних досліджень. Групи передумов поодиноким вказано у публікаціях британських та західноєвропейських учених: Дж. Адамсон, Г. Белфор, Е. Куберлі, Г. Бернارد, М. Боултвуд, С. Кертіс, Дж. Іннес. Соціальний аспект освіти у Великій Британії розкрито у працях С. Сміт, Дж. Кей, Ф. Бедаріда. У контексті питань історії та культури Великої Британії XIX ст. проблеми організації та діяльності навчальних закладів проаналізовано у публікаціях учених Дж. Макколей, Дж. Маккі, Дж. Девіс, М. Ніколаєв, М. Єрофєєв.

Мета статті – визначити й проаналізувати передумови становлення елементарної освіти у Великій Британії XIX ст.

Виклад основного матеріалу. Як свідчить проведене узагальнення теоретичних матеріалів з теми дослідження, в педагогічній думці Великої Британії застосовують терміни первинної освіти та елементарної освіти, які певною мірою узгоджуються з поняттям базової загальної освіти, яке використовується в українській освітній теорії та практиці. Під терміном первинної або елементарної освіти розуміємо ту формальну (тобто організовану і документовану) частину освіти, яку отримує молодь з моменту вступу в перший освітній заклад до часу, який визначає право виходу на ринок праці чи до початку виконання обов'язків члена молоді сім'ї. У межах хронології нашого досліджен-

ня елементарна освіта ототожнюється з поняттям обов'язкової освіти – такої, яку згідно із законодавством має отримати кожний громадянин. У дослідженні елементарну освіту визначено як таку, що спрямовувалася на формування знань, умінь, навичок і досвіду діяльності, необхідних для забезпечення мовленнєвої й математичної грамотності дітей до 13 років, підготовки їх до практичної професійної діяльності.

Елементарна освіта як педагогічна дефініція передбачає реалізацію навчальних, виховних і розвивальних завдань, початкової професійної підготовки практичного характеру, урахування елементів соціалізуючого впливу середовища (відповідно до типології шкіл, які надавали елементарну освіту) [13, с. 527].

У результаті дослідження з'ясовано, що на становлення й розвиток елементарної освіти у Великій Британії у ХІХ ст. впливали суспільно-політичні та культурно-освітні чинники, які доцільно розглядати комплексно. У контексті цих передумов становлення й розвиток елементарної освіти відбувалися під впливом:

- полеміки різних релігійних сект, протистояння теологічних і політичних інтересів;
- соціокультурних процесів, що зумовили відокремлення церкви від державних інституцій, поступове зростання контролю держави над освітою;
- економічних, політичних реформ, розвитку наукових галузей у країні.

Перша група передумов суспільно-політичні. Дослідження доводить, що відповідно до специфіки суспільно-політичного розвитку Великої Британії елементарні школи розглядаються як місця зіткнення різних релігійних сект, середовище протистояння теологічних і політичних інтересів у боротьбі за владу, у тому числі – й право впливати на пріоритетні освітні галузі між представниками різних політичних рухів релігійних організацій [3, с. 24]. З урахуванням суспільно-політичних чинників елементарна освіта трактується як мережа навчальних закладів для представників різних соціальних категорій населення. Також елементарна освіта розглядається як педагогічний процес, який спрямовано на реалізацію соціально-політичної ідеї, здійснення широких просвітніх програм для представників різних соціальних станів.

Велика Британія – об'єднане королівство Англії, Уельсу, Шотландії. Свою назву країна отримала з 1707 р. після підписання унії з Шотландією. На початок XIX ст. кожна частина країни мала свою національну мову: валійська – в Уельсі, англійська – в Англії, гельська – в Шотландії, ірландська – в Ірландії, яка стала частиною країни з 1801 р. з часу підписання унії з Ірландією [11, с. 267].

Також кожна частина країни різнилася панівною церквою, яка традиційно істотно впливала на культурні процеси, і зокрема на розвиток елементарної освіти. Як відомо з історії, у ході реформації церкви XVI ст. як відкритого протесту проти римсько-католицької церкви в Європі було засновано протестантську церкву з різними напрямками. Наприклад, в Англії була панівною англіканська церква, на території Шотландії та Уельсу – невідтримуючі її нонконформістські церкви і секти. Панівною церквою Шотландії наприкінці стала пресвітеріанська церква, католицька церква в Ірландії. В Уельсі і Англії набули поширення нонконформістські церкви і секти: квакери з 1668 р., баптисти з XVII ст., Весліанський методизм з XVIII ст., адвентисти сьомого дня з 1844 р. та ін. [2; 3; 17].

Проведений аналіз матеріалів з теми дослідження свідчив про те, що саме церква відігравала вирішальну роль у політичному і соціальному житті Великої Британії майже до останньої третини XIX ст. [3, с. 23]. Отже, у кожній географічній частині країни домінували засновані з громадсько-приватної ініціативи благодійні школи панівних нонконформістських релігійних сект. Саме англіканська церква прагнула закріпити свої позиції як пріоритетної на всій території Великої Британії і мати вирішальний вплив на розвиток елементарної освіти. Вплив церкви на розвиток елементарної освіти відбувався через фінансування відкриття і утримання елементарних шкіл (в першу чергу англіканської церкви) по всій країні, реформування змісту елементарного навчання (від ліквідації неписьменності переважно з національної мови до введення англійської мови навчання з 1861 р. на всій території та повернення національних мов у зміст навчання в останньому десятиріччі XIX століття в умовах відокремлення церкви від держави, релігійного виховання – на догмах панівних церков різних частин країни, перехід до пріоритетів догм англіканської церкви до 1870 р.), визна-

чення особливостей форм і методів виховання учнів в елементарних школах (наприклад, церковний спів, заучування молитов, читання книг релігійного характеру, надання перевази моніторній системі навчання А. Белла над ланкастерською системою) [6; 7; 8].

Політичні чинники в розвитку освітньої галузі в країні мали свої особливості. Проведене узагальнення історичних матеріалів доводить, що позитивні зрушення повною мірою залежали від співпраці та узгодження законодавчої і виконавчої гілок влади. У Великій Британії у XIX ст. законодавчим органом виступав двопалатний парламент, який складався з палати лордів (спадкоємний аристократичний титул) та палати общин (обрані представники з різних сфер життєдіяльності суспільства). Таким чином, створювалися реальні умови для всебічного аналізу суспільного попиту на елементарну освіту і економічну ефективність діяльності відповідних закладів.

З'ясовано, що в XIX ст. Британський парламент формувалася з представників двох основних політичних партій: партії торі та вігів (сучасні – ліберальна і консервативна партії) [1; 4; 5]. Варто наголосити на тому, що шотландці, уельські та ірландці отримали право надсилати певну кількість депутатів свого корпусу в палату общин, оскільки за національно-повстанський рух з XVIII ст. Шотландія та Ірландія були позбавлені свого парламенту та самоврядних органів. Цей факт свідчить про те, що в реформуванні освітньої галузі враховувалися особливості кожної автономної частини Британії.

Установлено, що будь-який законодавчий білль (законопроект, який мав декларативний характер), внесений британським урядом чи членом парламенту, розглядався спочатку палатою общин. Своє рішення палата общин передавала до палати лордів, яка остаточно вирішувала правомірність білля і надання йому статусу законодавчого акту та надання законної дії за підписом прем'єр-міністра та королеви. Протягом XIX ст. суперництво між ліберальною і консервативною урядами змінювалося партнерством в освітній справі, про що свідчить наступність і послідовність освітнього законодавства, реформ в сфері елементарної освіти [14; 15]. Позитивним є той факт, що навіть політична опозиція розглядалася як постачальниця альтернативних освітніх ідей. Саме такий підхід політичного впливу на розвиток елементарної освіти при-

вів до позитивних зрушень в освіті і встановленню мережі закладів обов'язкової освіти в країні.

У політичному житті Великої Британії стали відомі такі імена прем'єр-міністрів, ініціаторів проведення реформ у галузі елементарної освіти: Вільяма Гладстоуна і Бенджаміна Дізраелі.

Б.Дізраелі в основу своїх переконань поклав формулу: володіння будь-якою власністю повинно бути пов'язане з відповідальністю та обов'язками перед суспільством. [4]. Б.Дізраелі уважав, що не можна ігнорувати невдоволення народу, так само – треба лікувати зло як соціальне явище. Саме доступність елементарної освіти Б. Дізраелі уважав значущим засобом попередити чи зупинити прояви суспільного невдоволення, був переконаний, що саме елементарна освіта сприятиме успішному прогресуванню Британії в світі.

У парламенті Великої Британії відбувалися дебати щодо реформ і розвитку елементарної освіти. Умовно їх можна поділити на два напрями: перший об'єднував виступи прихильників мережі державних елементарних шкіл, пропагандистів централізації управління в освітній галузі, світського характеру змісту освіти; другий напрям представляли виступи волонтаристів, які мали більший вплив у парламенті і обстоювали позиції невтручання держави у справи народної освіти, вказуючи, що наголос слід робити на персональну ініціативу окремих осіб, які ініціювали відкриття елементарних шкіл, за підтримки церковних інституцій вели діяльну боротьбу з подолання неграмотності серед широких верств населення [16; 10].

Чартизм, піднесення тред-юніоністського руху, голод в Ірландії у 40-і рр. XIX ст. змусили британський уряд відмовитися від підходу невтручання держави у соціальне життя та розпочати соціальні та освітні реформи. Така реакція уряду була позитивно оцінена світовою громадянською спільнотою. Британський уряд поступово набував репутації розсудливого та передбачуваного в період революційних рухів порівняно з урядами інших країн, таких, як Іспанія, Італія, Греція, Польща, Росія, Франція.

Реформи в освітній галузі, а саме створення британським урядом та парламентом відносно сталої і цілісної законодавчої бази склали нормативну базу елементарної освіти у Великій Британії XIX ст.

Як відомо, у Великій Британії політичний устрій мав вигляд конституційної монархії. Досліджуваний період пов'язаний із царюванням королеви Вікторії. Королева є символом тієї епохи, котра отримала назву «Вікторіанського століття». Вікторіанська мораль, розвиток права, літератури, архітектури – ці поняття поширювалися і на країни-колонії: Австралію, Нову Зеландію, Індію та ін. Королева Вікторія поступово відновила у суспільстві авторитет королівської влади [12, с. 78]. Дослідженням доведено, що королева Вікторія високо цінувала й оберігала королівські прерогативи від зовнішнього втручання. З іншого боку – вона не втручалася у середовище повноважень парламенту на відміну від своїх попередників – Георга III і Георга IV. Монархія особисто ознайомлювалася з тисячами документів і підписувала їх, приймала звіти прем'єр-міністрів. Безперечним був вплив королеви Вікторії на зовнішню колоніальну політику. За часів її правління у XIX Велика Британія поповнилася колоніями в Азії та в Африці. Це певним чином негативно позначалося на освітній справі. Наприклад, вражає, що на англо-бурську війну було витрачено 222 млн. ф.ст. у той час гранти держави на освіту становили упр'ятеро менше [1, с. 108]. Це підтверджує суперечливий характер розвитку теорії та практики елементарної освіти у Великій Британії, пов'язаний з низьким рівнем економічної, політичної вигоди розгляду проблем елементарної освіти порівняно з питаннями міжнародної політики та розширення сфери впливу країни у світі.

Королева Вікторія активно займалася благодійністю, продовжуючи традицію започатковану ще королівською династією Тюдорів в 1601 р. законодавчим актом Про використання благодійних коштів. Цілі, які переслідував законодавчий акт про надання допомоги школам для навчання, безкоштовним школам і вченим в університетах були актуальними у справі благодійності і в XIX ст. Саме за часів правління Тюдорів благодійність із справи церковної перетворилася у справу світську. Королева Вікторія сприяла створенню національної політики благодійності, підтримавши заснування Комісії для нагляду за благодійними організаціями в 1853 році. Гуманітарії, вчені, громадські діячі активно пропагували благодійність. Газета *The Times* стверджувала, що прибуток лондонських благодійних організацій перевищував при-

буток деяких європейських урядів. До благодійності були залучені не тільки аристократи, а й середній клас. У справі становлення елементарної освіти у Великій Британії вирішальну роль відігравали меценати – представники різних релігійних конфесій, політичних партій, що впливало на формування змісту елементарної освіти. Дослідження свідчить про те, що це було зумовлено усвідомленням громади факту про те, що допомога незахищеним верствам населення можлива лише за участі широких кіл громадськості [13, с. 496].

Друга група передумов, які вплинули на становлення ідеї елементарної освіти, – культурно-освітньої еволюції. У контексті цих передумов вивчення історії елементарної освіти розуміється як тривалий неперервний еволюційний розвиток, який супроводжувався відокремленням церкви від державних інституцій, поступове зростання контролю держави над елементарною освітою через державні заходи, сприяння, підтримка освітніх закладів, уведення державного нагляду в умовах значної децентралізації елементарної освіти, поширення державного контролю відповідних навчальних закладів.

Установлено, що відповідно до культурних перетворень у розумінні елементарної освіти з урахуванням комплексу передумов наголос робиться на соціальну спрямованість її змісту, відповідність методичного забезпечення культурним традиціям і рівню економічного розвитку Великої Британії у конкретно історичний час, узгодження реформаторських освітніх заходів з розвитком нормативно-правової бази освіти та інших соціальних галузей в країні загалом.

Соціокультурна еволюція сприяла розширенню змісту обов'язкової елементарної освіти за рахунок таких предметів, як історія, географія та елементи природознавства, запровадженню для всіх дітей, віком від 5 до 12 років. Але, зазначимо, що це складало зміст елементарної освіти [9, с. 102].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Підтверджено, що вказані групи передумов впливали на становлення елементарної освіти комплексно, що передбачало вивчення елементарної освіти у діалектичній єдності із суспільними, соціальними, політичними реформами, особливостями економічного розвитку, розвитку культури, науки в країні, що впливали на визначення освітніх ідеалів, змісту,

форм і методів елементарної освіти. Подальшого визначення та аналізу потребують методи навчання й виховання, що використовувалися в елементарній освіті Великої Британії ХІХ століття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Общественная жизнь Англии. Религия, законодательство, наука, искусство, промышленность в их историческом развитии от древнейшего времени до настоящего времени. Том 4 : С 1815 до общих выборов 1885 г. / [пер. с англ. П. Николаева]. – М. : К. Т. Солдатенкова, 1899. – 688 с.
2. Бондарь С.Д. Англиканская епископальная церковь / С.Д. Бондарь. – С.-П. : Тип. МВД, 1911. – 22 с.
3. Вейши Я.Я. Религия и церковь Англии / Я.Я. Вейши. – Москва : Наука, 1976. – 183 с.
4. Татаринова К.Н. Очерки по истории Англии 1640-1815 гг. / К.Н. Татаринова. – М. : ИМО, 1958. – 453 с.
5. Тревельян Дж. М. Социальная история Англии. Обзор 6 столетий от Чосера до королевы Виктории / Джордж Маковой Тревельян; пер. с англ. А.А. Круглинской и К.Н. Татариновой. под ред. Семенова В. Ф. – М. : Иностранная лит-ра, 1959. – 607 с.
6. Adamson J.W. English Education 1789 – 1902 / J.W. Adamson. – Cambridge, 1930. – 220 p.
7. Balfour G. The Educational System of Great Britain / G. Balfour. – Oxford, 1903. – 400 p.
8. Barnard H.C. A History of English Education from 1760 / H. C. Barnard. – London : University of London Press, 1961. – 150 p.
9. Bedarida F. A Social History of England 1851 – 1990. / F. Bedarida; [translated by A.S. Forster]. – London, New York: Rontlege, 1991. – 200 p.
10. Cubberley E. History of Education / E. Cubberley. – Boston, 1928. – 700 p.
11. Davies J. A History of Wales / J. Davies. – London : Penguin Books, 1993. – 500 p.
12. Duane D. Life in Victorian England / D. Duane. – London: Lucent Books, 2006. – 113 p.
13. Gardiner J., Wenborn N. The history today companion to British history. – London, Collins & Brown, 1995. – 839 p.
14. Kay J. The Social Conditions and Education of the people in England and Europe / J. Kay. – Cambridge, 1850. – 180 p.